

Richard Wagner

Autor: Přemysl Čech

- v *díle Wagnerově!*

Wilhelm Richard Wagner se narodil 22. května roku 1813 v saském Lipsku. V této době v Evropě vrcholily tzv. napoleonské války. Jednotný německý stát v podstatě neexistoval a byl roztroušen do řady malých knížectví, velkovévodství a království. Malý Richard byl v pořadí osmým dítětem policejního úředníka Carla Friedricha, který šest měsíců po Richardově narození umírá, a matky Johanny Rosine rozené Pätz.

Napoleonské války však netrvaly věčně a rok po skladatelově narození přichází Vídeňský kongres, který znatelně překreslil mocenskou mapu Evropy a nastolil nový geopolitický pořádek, který zvěstuje mimo jiné i rozmach nacionalismu.

Nedlouho po smrti otce se matka Johanna znovu vdala. Do života malého skladatele tak vstoupila postava básníka a herce **Ludwiga Geyera**, který se ujal celé devítičlenné rodiny. V roce 1815 pak Wagnerova matka porodila ještě devátého potomka – sestřičku Cäcilii. V pozdějších letech skladatel na nevlastního otce vzpomínal velice vřele. Ještě před sestřiným narozením se rodina přestěhovala do nedalekých Drážďan, kde Wagner začal navštěvovat církevní školu. Do Lipska se mladý skladatel vrátil při pozdějších studiích hudby, které absolvoval na tamní universitě. 1]

Následovala řada muzikálních angažmá a neustálá práce na vlastních operách. Wagner se taktéž dvakrát oženil a v revolučních letech 1848-49 si zahrával s tehdy přitažlivou myšlenkou anarchismu. Ovšem nikoli anarchismu jak jej známe z počátku dvacátého století, rovnostářského až komunistického, ale *kontra-moderního*, proti „kapitalizaci života“ uzavřeného ve velkých proletářských předměstích. Wagnerův anarchismus byl předmoderní: venkovský, s velikými rodinami, pevně ukotvený v tradičních svazcích mezi lidmi, předky, nenarozenými potomky a půdou, bez technokratické moci moderního a odlidštěného státu. 2] Dokonce se osobně poznal se známým ruským anarchistou v německém exilu: Michailem Bakuninem. Po porážce revoluce je, jakožto *persona non grata*, nucen dočasně prchnout do pařížského a posléze curyšského politického exilu. Nelehké roky pro něho definitivně končí, až když jej mladý bavorský král, milovník Wagnerových oper, záhy po svém nástupu na trůn povolá do země. Skladatel se ocitá na tvůrčím i společenském vrcholu, když s velkorysou

královou podporou může uskutečnit velkolepý projekt svého divadla v Bayreuthu na severu Bavorska. Divadla, které se mělo stát domovem jeho hudebního díla. V tomto takzvaném Bayreuthském období (od 1872) se začíná formovat i tzv. bayreuthský kruh, složený ze skladatelova blízkého okolí a příznivců. Tato elitářská společnost měla za cíl rozvíjet Wagnerův umělecký a myšlenkový odkaz. 3]

To vše jsou v podstatě obecně známá fakta, která ještě před pár desítkami let znal kdejaký průměrně vzdělaný Němec. Životní příběh shrnutý zde do několika odstavečků popisují životopisci už déle jak století v obsáhlých monografiích. Nás však více zajímá společenské poselství Wagnerovy hudby, které si on sám velice dobře uvědomoval a stalo se smyslem jeho úsilí.

Náš text o tomto poselství se zakládá na výkladu britsko-německého myslitele **Houstona Stewarta Chamberlaina**, ve své době uznávaného znalce Wagnerova díla, jenž o něm koncem devatenáctého století napsal dvě studie, 4] v nichž se zabývá umělecko-myslitelským dílem bayreuthského mistra. 5] Chamberlain líčí Wagnera jako hluboce náboženského umělce, který svou tvorbou bojuje proti duchovnímu úpadku. Skladatelovo dílo mělo začít nový počátek evropských dějin, které se měly regenerovat skrze germánský *Volk*. 6] Wagner skrze svůj *Gesamtkunstwerk* 7] hlásal, že autentická pospolitost může být obrozena jen díky etnickému náboženství, naplněném (staro)novým mýtem (tj. radikálně odlišným vnímáním skutečnosti) a očištěném od semitského vlivu v křesťanství, jímž jsou Evropané infikováni, tvrdí Chamberlain. 8]

Po četbě Arthura Schopenhauera a díky osobnímu seznámení se s Friedrichem Nietzschem Wagner radikálně změnil názor na svět. Idealismus anarchismu nahradil temný realismus. Schopenhauer totiž vynesl na světlo vůli, která je temným lidským pudem, jemuž podléhá i rozum. Člověk tedy není ovládán jen rozumem, ale pocity a chtěním, vedoucími ke konfliktům, což zabraňuje ideálnímu lidskému uspořádání. Tragika lidských dějin je tak vysvětlena. Tento osud však může člověk přijmout a vzdorovat mu ve jménu ctnostných hodnot, pro něž se může obětovat. Wagner tento vzdor našel v germánských mýtech předkřesťanského období. Žido-křesťanství utrpení chápe jako cestu ke konečné spáse: v kralování Izraele či v životě věčném, které jsou nevyhnutelné. Trpící Germán naději na takovou věčnou spásu nezná: pro svou ctnost popře i hodnotu vlastního života, hrdě vzdoruje, i kdyby se na něho měla zřítit všechna nebesa. Vykoupení je v ctnosti samotné, nikoli v životě věčném a blaženém. Wagnerův projekt náboženské revitalizace, skrze jeho umělecké dílo, spočíval na „pogermánštění“ křesťanství a eliminaci židovství v něm, které racionalizovalo světové dějiny a slibovalo světlé zítřky Izraele, později spasení skrze Krista a věčnou blaženost: na Krista a jeho umučení mělo být nahlíženo novou optikou germánské ctnosti, nikoli vzkříšení a naděje. Pro Germána je tragično nezbytné, neboť jen v něm, v okamžiku obětování se pro ctnost (ve wagnerovské souvislosti jsou to zejména Láska, Odvaha, Věrnost a Oběť za Volk, jsoucí protikladem kosmopolitního kupeckého žití), nalézá pocit vykoupení sebe sama. Všechny jiné naděje na spásu jsou úpadkem ducha, pocitem, který vede Volk k zániku. A právě tento germánský cit pro tragično chtěl skladatel ve svém

díle, ve svém tragickém *mýtu*, vyjádřit. 9]

Verwandlungsmusik - Cestou ke grálu

Wagnerovo pojetí náboženství lze vysvětlit pomocí dvou německých filosofů – Ludwiga Feuerbacha a Johanna Gottfrieda Herdera –, jejichž díla dobře znal. Feuerbach definuje člověka jako tvora z podstaty společenského, z čehož odvozuje, že každé takové společenství potřebuje pro svou existenci jistý referenční rámec. Tímto rámcem je „vynález“ náboženství, do kterého společenství otisklo svoje hodnoty a touhy. 10] Herder k tomuto dodává, že toto společenství (*Volk*), prostoupené náboženským duchem a jazykem, všechny jeho členy silně ovlivňuje. Duch společenství (*Volk*) tedy vytváří zcela určitý druh jedince, který všechny členy *Volku* zpětně ovlivňuje, spojuje a v neposlední řadě i zavazuje. 11] Zatímco Feuerbach s Herderem za původce náboženství zdůrazňovali společenskou nutnost a kulturní vliv, tak Wagner, jinak jejich práci respektující, jde ještě dál: náboženství, tendence k němu, je podle něho biologicky vrozená. Tato tendence však není univerzální, nýbrž představuje mentální a kognitivní pnutí každé jednotlivé lidské skupiny, která si jej zcela biologicky předává. V tomto ohledu byl Wagner ovlivněn dílem rasového teoretika Arthura de Gobineau, s nímž se osobně znal a který postoje a jednání lidských společenství podmiňoval rasou. 12] Náboženství podle Wagnera tedy nerostlo z rozhodnutí člověka, ani od Boha, ontologicky odděleného od světa, nýbrž rostlo z kořenů živé *fysis*, jíž je člověk nedílnou součástí. Vzhledem k tomu se Wagnerovi žido-křesťanství v německém společenství pochopitelně jeví jako cizí a negativní složka. Složka, kterou je v zájmu *Volku* nutno reformovat. Skladatel si nemyslí, že křesťanství

z tehdejší Evropy vymizí, pokládal je ostatně za pozitivní, volal pouze po reformaci, po jeho instrumentálním uplatnění. James A. Gregor k tomu píše:

Wagner byl přesvědčen, že náboženství, stejně jako umění, představuje sám základ společnosti a že očištěné náboženství musí být součástí každé zamýšlené obrody lidství. Každá společnost by měla prvky takového náboženství hledat v přesvědčení svých zakladatelů. V případě Německa se podstata takového náboženství nachází ve víře původních germánských kmenů. 13]

Baldur

Negativní vliv žido-křesťanství bayreuthský skladatel viděl i v tehdejší již odposvátněné společnosti: na jedné straně v ideji utopického rovnostářství, později uskutečňované v komunistických režimech, ale také v kupecké kapitalistické společnosti, kde se mamon a honba za ziskem staly standardem a ovládly celý hospodářský život. 14] Wagner měl za to, že za vznikem moderního kapitalismu, který kulturu degradoval pouze do roviny peněz, stojí Židé. Což ovšem v devatenáctém století byla představa běžná u vyšších i nižších tříd. Na počátku století následujícího ji podrobil vědeckému zkoumání Werner Sombart. 15] Uzavřel je tím, že Židé byli v cizím prostředí odedávna vystaveni tvrdšímu existenčnímu boji, což vedlo k tomu, že se u nich rozvinula zvláštní schopnost přežívat pod nepřátelskou nadvládou, která se posléze transformovala do „ekonomické racionality“, jíž byl vznik moderního kapitalismu podmíněn. 16] Takováto racionalita je zároveň jasným protikladem tragického vnímání světa u Germánů. Obdobný pohled na věc ostatně předkládá i „otec vědeckého komunismu“ **Karel Marx**, syn rabína, když píše:

Zkoumejme skutečného Žida, ne Žida sabatu, (...) nýbrž Žida všedního dne. (...) Jaký je světský základ židovství? Praktická potřeba, ziskovost. Jaký je Židův světský kult? Čachr. Jaký je jeho pozemský bůh? Peníze. Nuže tedy! Emancipace od čachru a peněz, tedy od praktického, reálného židovství by byla sebe-emancipací naší doby. 17]

Sluneční dvojice Stassenova

Wilhelm Richard Wagner poslední měsíce svého života pobýval se svou druhou ženou Cosimou v Benátkách v paláci Vendramin na břehu Velkého kanálu. 13. února roku 1883 ve věku 69 let umírá. Jeho ostatky byly pár dní na to převezeny do domovského Bayreuthu a 18. února byl pochován v malém parku u své vily Wahnfried, kde odpočívá do dnešních dnů.

Poznámky:

1] Viz WAGNER, Richard. *Můj život*. Praha, Národní divadlo, 2007, str. 10-12.

2] Viz MAGEE, Bryan. *Wagner a filosofie*. Praha, BB/art, 2004, str. 40-52.

3] Viz KUČERA, Jan P. *...je hodně Hitlera ve Wagnerovi*. Praha: ISE, 2001, str. 155-158.

4] Viz CHAMBERLAIN, Houston Stewart. *Das Drama Richard Wagners*. Wien: Breitkopf a Hartnel, 1892, str. 153; CHAMBERLAIN, Houston Stewart. *Richard Wagner*. München:

Brückmann, 1895, str. 558.

5] Chamberlain byl natolik okouzlen Wagnerovým dílem, že i zčásti kvůli němu se přestěhoval do Německa, ba co více, do rodiny tehdy již zemřelého skladatele se přičlenil, když pojal za manželku Wagnerovu dceru Evu. Wagnerovo umělecky-myslitelské dílo bylo rodinným dědictvím, tudíž se Chamberlainovo pojednání o Wagnerovi jeví hodnověrným svědectvím toho, jak jeho rodina (i sám Wagner) vnímala své dědictví německému národu.

6] *Volk* jakožto přirozené společenství je spjat krví, kulturou a dějinami. Tento význam slova definoval Herder, Tönnies jej pak ještě vymezil oproti společnosti: zatímco *Volk* je přirozeně rostlou pospolitostí, společnost je ustavena uměle, tj. politicky. Viz SOROKIN, Pitirim. *Sociologické nauky*. Praha: Jan Laichter, 1936, str. 394-395; srov. GREGOR, James A. *Totalitarismus a politické náboženství*. Brno: CDK, 2015, str. 226-236.

7] Hudební drama jako souborné, a tedy vrcholně umělecké dílo sjednocující poezii, hudbu, divadlo, tanec a výtvarnictví, přičemž jedno podmiňuje druhé. Viz WAGNER, Richard. *Opera a drama*. Praha: Paseka, 2002, str. 264.

8] Srov. GREGOR, James A. *Totalitarismus a politické náboženství*. Brno: CDK, 2015, str. 252-255.

9] Srov. GREGOR, James A. tamt., str. 252-255.

10] Viz FEURBACH, Ludwig. *Podstata náboženství*. Praha: Antonín Svěcený, 1920, str. 311; srov. BLECHA, Ivan. *Filosofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2004, str. 179-180.

11] Viz HERDER, Johann Gottfried. *Vývoj lidskosti*. Praha: Jan Laichter, 1941, str. 469.

12] Viz KUČERA, Jan P. cit. dílo, str. 100-102.

13] GREGOR, James A. cit. dílo, str. 234.

14] Viz tamt., str. 77nn.

15] Viz SOMBART, Werner. *Der moderne Kapitalismus*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1902-1927, str. 669. Prvotní racionalizace hospodářství je přisuzována katolické církvi vrcholného středověku (kláštery, čas dělí zvony, nikoli nebe); v raném novověku je to protestantismus (Weberova teorie); dnešku stále odpovídající podobu však systému vtiskli až Židé. Chamberlain symbolicky datuje počátek „židovského věku“ k roku Goethova úmrtí (1832). Srov. SLEZKINE, Yuri. *Židovské století*. Praha-Podlesí, Dauphin, 2019. Wagnerem inspirovaná vzpoura proti tomuto vývoji skončila v troskách Berlína roku 1945.

16] Srov. PETRUSEK, Miroslav a kol. *Dějiny sociologie*. Praha: Grada, 2011, str. 114-119.

17] MARX, Karel. *K židovské otázce*. Praha: Svoboda, 1975, str. 192.